

ОЛЕКСІЙ БОРИСОВ [OLEKSII BORYSOV]

Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка, Україна

[T. Shevchenko National University «Chernihivskyi Kolehium»,
Ukraine]

**ПОЛІПАРАДИГМАЛЬНІСТЬ ОСМИСЛЕННЯ ДІАЛОГУ:
СИСТЕМОЦЕНТРИЗМ – АНТРОПОЦЕНТРИЗМ – СИНЕРГЕТИЗМ
[The Polyparadigmatic Character of Dialogue Interpretation:
System-Centrism – Antopocentrism – Synergetics]**

Розвідка є дослідницькою частиною програми гранта Erasmus+,
Jean Monnet Project «European Antitotalitarian Practices»
(№ 599704-EPP-1-2018-1-UA-EPPJMO-MODULE).

Жизнь по природе своей диалогична
М.М. Бахтин

Вступ. 1. Поступова зміна дослідницьких настанов у мовознавстві, за якою кожна його парадигма, наслідуючи досягнення попередньої, узагальнює та активно використовує їх під час продукування власних теоретичних положень, методологічних принципів, методик, термінологічного апарату, віддзеркалює як назрілу необхідність глибшого гносеологічного проникнення до сутності досліджуваних об'єктів, так і більш високий рівень розвитку науки на новому еволюційному шаблі. Так, сучасний міждисциплінарний, синтезований, комплексний підхід до розгляду таких ключових лінгвістичних проблем, якими є мова та мислення, мова та мовлення, мова та культура, мова та соціум тощо дозволяє в інших ракурсах успішно виявляти те, що об'єктивно було раніше «приховано» від дослідників, створюючи, у свою чергу, теоретико-методологічну платформу для подальших, якісно нових лінгвістичних студій.

2. Загальні тенденції сучасного мовознавства, які демонструють спрямованість розвідок на вивчення функціонального аспекту мови, свідчать про те, що ключовим об'єктом переосмислення є й *діалог* – субстанція, у якій «б'ється та кипить мовне життя» (*переклад наш* – О.Б.) (Щерба 1957, 126). Діалог є вартісною частиною людського інструментарію (Пітерс 2004, 43), основою людського життя, суспільства у цілому, історія якого складається саме зі слів та дій (Дем'янков 1991, 114). Саме в ньому якнайяскравіше відображається вся складність міжособистісної взаємодії (Арютюнова 1999, 643), у якій здійснюється розуміння та регулювання соціально-вербальних дій комунікантів. Тому цілком зрозуміло, що інтерес до діалогу є категорією вічною, а такі дослідження є та надалі залишаться *актуальними* на будь-якому історичному зрізі мовознавства. Систематизація знань про діалог у різних методологічних координатах, чому власне й присвячена запропонована розвідка, зумовлює її *своєчасність*.

3. Детальний екскурс в історію осмислення діалогу в межах численних індивідуальних та колективних наукових і філософських студій, шкіл і практик, які передували структурно-семантичній парадигмі мовознавства, подано в авторській розвідці (Борисов 2015). Коротко щодо цього питання достатньо буде зауважити наступне. Діалог як багатогранний об'єкт соціальної дійсності в історії цивілізації розглядався людьми як інструмент повсякденного спілкування, фольклорної творчості, виконання магічних дій, здійснення релігійних ритуалів, пізнання невідомого у вигляді внутрішніх, філософських та релігійних рефлексій і суперечок, спосіб набуття, збереження та трансляції досвіду наступним поколінням. Об'єктивно він слугував надійним засобом об'єднання людей та гармонізації відносин між ними, а також вищими силами, а на новітньому етапі розвитку людства – засобом усунення недемок-

ратичних (тобто авторитарних, тоталітарних) проявів поведінки, встановлення та / або покращення взаємовідносин між різними націями, етнічними спільнотами в межах держави, релігійними конфесіями, урешті-решт, Природою. Саме тому природно, що в історії мовознавчої думки з різних епістемологічних позицій діалог розглядався як логіко-комунікативний процес, акт особистісно- або інституціонально-орієнтованої соціально-вербальної взаємодії, націлений на досягнення *конструктивних* індивідуальних та спільних результатів у вигляді кооперативно узгоджених мовленнєвих та предметних дій.

Діалог у структурно-семантичній парадигмі мовознавства. 1. Дослідження в межах структурного підходу до мови мають за мету розкриття внутрішніх відносин та залежностей компонентів її системи (Ахманова 1969, 218). Опис мови передбачає аналіз реального тексту, зокрема діалогічного, який дозволяє виділити узагальнені інваріантні одиниці та співвідносити їх з конкретними мовленнєвими сегментами на основі чітких правил реалізації. Останні визначають межі варіювання мовних одиниць у мовленні з погляду збереження ними самототожності (Винокур 1998, 496).

2. Саме в цій площині у фундаментальній статті В.Г. Гака «Русский язык в зеркале французского. Очерк 6. Структура диалогической речи» окреслюються ключові вектори мовознавчої інтерпретації діалогу: дослідження діалогічного мовлення проливає світло як на знакову природу мови, так і на принципи мовної структури в її конкретній реалізації (Гак 1970, 75). Це стає можливим через те, що діалог відбиває усі основні функції мови, яка є її *raison d'être*, і що це – мова в її реальному функціонуванні, і далі: «С одной стороны, диалогическая речь изучается как определенный лингвостилистический жанр (подстиль разговорной речи), вскрываются ее основные функциональные особенности <...> С другой стороны, проводятся чисто лингвистические исследования, в ходе которых тщательно изучаются лексико-грамматические особенности диалога» (там само). Абсолютно логічним та закономірним тому є зазначені дослідником ключові напрямки, у яких повинні розгортатися дослідження діалогу. Науковці повинні виявляти те, як *будується* діалог у національній мові, яка *лінгвістична* «тактика» мовців, якими *конкретними мовними засобами* здійснюються функції діалогу і яку *долю* в ньому займають ті або інші його *аспекти* (*курсив наш.* – О.Б.) (Гак 1970, 75). Таким чином тезисно та вичерпано, на наш погляд, окреслюються тенденції структурно-системного осмислення діалогу в той період часу, хоча в статті вже наявні чіткі зсуви в бік комунікативно-функціонального осягнення багатомірної природи діалогу (див. напр., Гак 1970, 80).

3. Правомірним та актуальним й на сьогодні є тодішнє визнання діалогу онтологічно первинною, пратекстовою формою організації мовлення, яка генетично пов'язана з усно-розмовною сферою комунікативного існування людини (Якубинский 1983, 31–32). Так, Л.В. Щерба визначає діалог як *розмовне* мовлення, яке складається із взаємних спонтанних реакцій двох співрозмовників, що визначаються ситуацією та висловленнями мовців (Щерба 1957, 115). Як *порівняно швидко зміну акцій та реакцій інтерактантів* трактує діалогічну форму спілкування фундатор діалогічної теорії Л.П. Якубинський (Якубинский 1983, 24). Подібне формулювання сутності діалогу пропонує В.Д. Девкін, який визначає його як *розмову*, у ході якої відбувається безпосередній обмін висловленнями (Девкін 1981, 5).

4. Тож діалог загалом осмислюється як деяка єдність, яка має двочленну структуру (*репліка-стимул + репліка-реакція*), поєднання яких за певними правилами синтаксичної залежності визнається *мінімальною структурною одиницею* діалогу або власне *елементарний діалог* та позначається терміном «*діалогічна єдність*» (ДЄ) (Шведова 1960, 280–281). Поряд з цим терміном у лінгвістиці вживаються також «*питально-відповідний хід (пара)*», «*мінімальний мікродіалог*», «*діалогічна взаємодія*», «*інтерація*», «*сміслові цілі*», «*діалогічний мінімум*», «*суміжна пара*» (Арутюнова 1999; Баранов, Крейдлин 1992; Винокур 1998; Гак 1970; Linell 1988). З функціональних позицій усі ДЄ можливо звести до таких об'єднань реплік: *питання / спонукання / констатація – реакція* (на запропоновані стимули).

5. Для структурної лінгвістики важливим є питання того, що пов'язує послідовність реплік у діалозі. Цю роль «зв'язки» відіграє *тема*. Тому, приміром, О.С. Ахманова визначає *діалог*

як форму мовлення, за якою кожне висловлення адресується співрозмовнику та є обмеженою безпосередньою тематикою розмови (Ахманова 1969, 132). З погляду структури, дослідниця відмічає, що діалог характеризується відносною короткістю окремих висловлень та простотою їхньої синтаксичної будови (там само).

6. Можна констатувати, що в 50-60-ті роки 20-го ст. ДЄ розглядалася виключно як поєднання репліки-стимулу та репліки-реакції *за правилами синтаксичної залежності*. Відповідно таке осмислення одиниці призводить до втрати її *комунікативного смислу*. Тому, починаючи з 70-х років 20 ст., формується розуміння того, що репліки ДЄ поєднані як структурно-семантичним і пропозиційним зв'язком, так і комунікативним наміром мовців. Адже *цілеспрямованість* є найважливішим параметром діалогу, як і будь-якого іншого виду людської діяльності, який визначає як зв'язок реплік між собою, так і тип (жанр) комунікації (Арутюнова 1999, 649). Так, В.Г. Гак відмічає, що, будуючи діалог, мовець здійснює вибір загальної установки відносно усіх учасників комунікації (Гак 1970, 80). У дефініції В.Л. Скалкина діалогічне спілкування представлено як поєднане ситуативно-тематичною спільністю, так і *комунікативними мотивами* сполучення усних висловлень, які послідовно породжуються між двома чи більш співбесідниками в безпосередньому акті спілкування (Скалкин 1989, 6). Т.Г. Винокур представляє *діалог* як форму мовлення, яка складається з обміну висловленнями-репліками, на склад яких впливає *безпосереднє сприйняття комунікантів, яке активізує роль адресата в мовленнєвій діяльності адресанта (курсив наш. – О.Б.)* (Винокур 1998, 135). Таким чином, *послідовність реплік акції та реакції* утворює акт мовленнєвої взаємодії, *елементарний діалог*, як відображення опосередкованого експлікованими або імпліцитними комунікативними інтенціями співставлення таких висловлень, які вибудовуються в послідовно-часовий ряд (Скалкин 1989, 7), у результаті чого народжується міжособистісний текст, складений з декількох несамотійних та взаємозумовлених фрагментів (Linell, Gustavsson 1988, 438).

7. Для того, щоб відбувся продуктивний діалог, його структурні одиниці повинні бути цілісними утвореннями, зв'язаними всередині та між собою граматично (структурно), змістовно (на основі теми) та комунікативно-синтаксично (тема-рематична послідовність) (Чахоян 1979, 160). У мовознавстві розрізняють: 1) зв'язність у вузькому розумінні, тобто узгодження реплік за *ілокутивною функцією*: за запитанням повинна йти відповідь, за звинуваченням – виправдання, директивним актом – згода, обіцянка тощо; 2) зв'язність у широкому сенсі, тобто узгодження реплік за продукованим ними *сміслом*; при цьому репліки-реакції можуть порушувати програму діалогу та орієнтуватися на пресупозиції висловлень, їхню прагматику (Арутюнова 1999, 653). У суто інформативному діалозі, наприклад, кожна наступна репліка чітко спрямована на продовження та доповнення того, що було сказано в попередній репліці, сприяючи висвітленню загальної теми. У інших діалогічних жанрах (особливо в тих, які характеризуються яскраво вираженою модальністю, наприклад, бесіда чи сварка), така програма може бути не жорсткою – репліки пов'язуються між собою асоціативно та аксіологічно, що не спричиняє шкоди комунікації. Інакше кажучи, мікротеми ДЄ, наскільки б відмінними та незалежними вони не були, або послідовно формують макротему, або глобально підпорядковані їй у структурі діалогу.

8. Сміслова зв'язність ДЄ є облігаторною, адже саме вона забезпечує схему розподілу елементів актуального членування її фрагментів. Ініціюючий компонент містить лише тематичні елементи та намічену рему, а вербалізація власне реми відбувається у висловленні-реакції (Михайлов 1986, 15). У такому ракурсі ДЄ визначається як *монотематична одиниця діалогу, яка задається комунікативною інтенцією мовців та виражається в логіко-семантичній, граматичній, лексичній та просодичній цілісності* (там само).

9. Підсумовуючи сказане вище, бачимо поступовий розвиток у межах структурного підходу мовознавчих поглядів на діалог. Зрозуміло, що описувати діалог виходячи лише з його структури (одиниць та правил їхнього поєднання за законами етнічної мови), трактуючи багатогранну ситуацію взаємодії як фон, означає *не проникати* до глибин його пізнавальної (когнітивної), номінативної (семіотичної) та комунікативно-функціональної (прагматич-

ної) сутності. Діалог є «продуктом» ментальної творчості, плинною, змінною субстанцією, залежною від безлічі великих та маленьких за значущістю зовнішніх та внутрішніх (особистісних) факторів, який не можливо досконало досліджувати беручи до уваги лише один вимір – «*знаки мови – оповлюваний ними оточуючий світ*, тобто враховуючи лише репрезентативну функцію мови» (Сусов 2009, 57). У 80-90-ті рр. 20 ст. поступово формується розуміння того, що для пояснення особливостей комунікативної поведінки та її результатів (успішних/неуспішних для обох/одного з мовців) потрібно залучати широкий (національні, соціокультурні, прагматичні, мовленнєві, фізичні тощо передумови) контекст її здійснення. Діалог починає розглядатися з позицій діяльнісного підходу, як динамічна сутність, адже акт комунікації є різновидом суспільної діяльності, зі своїми учасниками, їхніми цілями, знаково опосередкованими регулятивними діями, остаточними результатами, які призведуть або, навпаки, не призведуть у майбутньому до інших взаємодій саме з цим партнером по комунікації.

Діалог у когнітивно-комунікативній парадигмі мовознавства.

1. До базових настанов цієї парадигми, заснованої на філософських засадах постструктуралізму й постмодернізму (Шевченко 2005, 12–13), відносяться, як відомо, антропоцентричність, експланаторність, експансіонізм, функціоналізм (Кубрякова 2004), що означає визнання системної природи та діалогічності мови і мовлення / комунікації / діалогу. Інші принципи – енергетичності, телеологічності, психоменталізму, онтологічного дуалізму, етноцентризму, психонетичності (Демьянков 1995, 262–264; Селіванова 2011, 20–22) – доповнюють загальну картину нової епістеми, охоплюючи всю нескінченну багатогранність та плинність діалогу в онлайн просторі розуміння в інтеріоризованих фізичному та соціальному контекстах та, ширше, – культури.

2. Закономірне визнання того, що процеси функціонування мови опосередковані когнітивними операціями свідомості, а «мовленнєве мислення, мовленнєва свідомість – невід’ємні від діалогу» (Касавин 2008, 114) робить незаперечним те, що діалог як об’єкт наукової рефлексії повинен осмислюватися комплексно – з лінгвокогнітивних та комунікативно-прагматичних позицій, що відповідає вимогам «дискурсивної онтології Виготського» (Шевченко 2005, 13). Це є логічним, адже комунікація одним боком відбиває ситуативно та прагматично зумовлений інвентар мовних та мовленнєвих одиниць, залучених адресантом для здійснення впливу на адресата, а іншим – актуалізацію тих когнітивних структур репрезентації знань, які відповідають за реалізацію їхніх стратегіко-тактичних програм взаємодії (Кубрякова 2004, 10–11). Такий підхід дозволяє об’єднати систему знань про світ та їх відображенням у мові з комунікативною діяльністю.

3. У **лінгвокогнітивному** ракурсі діалог уявляється нами як *універсальний когнітивно-семіотичний конструкт свідомості, який знаходить зовнішнє вираження в спільній комунікативній діяльності представників певної лінгвокультури або під час міжкультурної комунікації*. Таке складне ментальне утворення інкорпорує структури знання декларативного та процедурного характеру, інформація з яких постійно надходить до єдиного інтерактивного простору розуміння. Йдеться про розгортання «пакетів» знання комунікантів про себе та один одного, мову, інтеріоризовану об’єктивну дійсність, універсальні принципи взаємодії (наприклад, *загальні правила діалогу* – запитання або спонукання потребує відповіді у вигляді дії, слова, виразного мовчання (Рождественский 2006, 217)), *архетипи* як апріорні організатори досвіду, притаманні колективно-позасвідомому початку (Ярошевский 1971, 191–192), які зумовлюють існування готовності до взаємодії, діалогу з іншим), національно-ціннісні домінанти (специфічні традиції, норми, правила етикету, стереотипи (Корольов 2019, 26)) тієї чи іншої етноспільноти тощо. Такі інформаційні структури про стереотипні ситуації міжособистісних інтеракцій (якими оперують мовці та які забезпечують орієнтацію в типових подіях, дозволяючи зокрема інтерпретувати поведінку інших та планувати власні комунікативні дії) представлені в мовній свідомості у вигляді когнітивних прототипів, фреймів, сценаріїв, семантичних примітивів, образ-схем тощо (Вежбицкая 2001, 19–21; Потапенко 2018, 247–248; Fillmore 1982, 250; Rosch 1983, 212–220; Zhabotynskaja 2009, 3–4).

4. Тому діалог виступає *способом когнітивної діяльності, яка відповідає за конструювання та трансляцію комунікантами до спільного інтерактивного простору тих концептуальних структур знання, які б сприяли вирішенню поставлених завдань у різножанрових етнокультурних дискурсивних практиках.*

5. Спираючись на вищезазначене, можна констатувати, що на мовлення впливає не сама ситуація комунікації, а те, як усі інтерактанти *розуміють, інтерпретують і конструюють* її фізичні та соціокультурні властивості, що видаються їм релевантними (Ущина 2016, 35). До того ж, комунікативні цілі індивідів не можуть розглядатися відокремлено одна від одної, тому що вони взаємно визначаються та корегуються під час розгортання діалогу (Пищикова 2002, 304). У свою чергу, мова, яка уможливує поетапний перебіг діалогу, трактується як гнучкий спосіб знакової репрезентації досвіду та взаємодії між членами етнокультурної спільноти (Сусов 2009, 37), комунікативна поведінка яких інтенційно та інформаційно підлаштовується одна під одну.

Тому справедливо, що діалог може розглядатися й як *опосередкована засобами певної семіотичної системи взаємодія, яка конструюється суб'єктами дискурсивної діяльності та в якій вони самі спільно створюються і різнопланово актуалізуються в спробі виконати поставлені комунікативні або предметні завдання.* За такого підходу, з одного боку, підкреслюється значення кожного з партнерів у процесі творення дискурсу (йдеться про процес індивідуальної когніції), а, з іншого, на передній план виводиться взаємодія з іншою особою (процес соціальної інтеракції) (Ущина 2016, 31–32). Для успішної інтер- або міжкультурної комунікації з необхідністю враховуються як індивідуальні (гендер, вік, фізичні дані, характер, темперамент, психічний та фізіологічний стани тощо), так і соціальні параметри (реальні та приписувані собі мовцями на підґрунті індивідуальних) ролі та статуси, які визначають комунікативні права та обов'язки в повсякденних або інституційних (з реєстрами формальний, напівформальний, неформальний) взаємодіях.

Тим не менш, мета ставиться ініціатором спілкування, а задум здійснюється адресатом (Арутюнова 1999, 653). Планування відбиває ідеальний шлях просування до цілі, але ситуація взаємодії з адресатом, деякою мірою непередбачувана до кінця, постійно вводить нові дані, установки, орієнтири, що змушує мовця коректувати свою поведінку в інтерактивному просторі. У зв'язку з цим Т.А. Космеда справедливо наголошує на тому, що *сучасна лінгвістика має яскраву прагматичну орієнтацію* (Космеда 2012, 17), при цьому на озброєння, на думку І.П. Сусова, береться не просто принцип *антропоцентризму*, а принцип *егоцентризму* (Сусов 2009, 37).

6. Саме за **комунікативно-прагматичного** підходу, коли соціальна функція мовлення розуміється як максимізація ефективності діалогу та мінімізація невиправданої соціальної напруги (Пищикова 2002, 306), вдається описати та пояснити механізми, за посередництва яких реалізується адекватна поведінка індивіда та здійснюється комунікативний вплив. Залежно від характеру отриманої ззовні інформації та її наступної інтерпретації, адресант повідомлення з тим чи іншим ступенем критичності приймає рішення щодо того, які з наявних в його арсеналі мовних, мовленнєвих, невербальних засобів слід застосовувати в конкретній ситуації для того, щоб бути найбільш ефективним з погляду реалізації власних цілей. Інтерпретація змінного соціального контексту взаємодії зумовлює постійний вибір наявних у стратегіо-тактичному репертуарі суб'єкта одиниць, реалізованих у межах тональностей нейтральності, увічливості, фамільярності, презирства, толерантності, агресивності тощо. Продукований у діалозі текст, як стверджує Л.П. Чахоян, відбиває *комунікативну подію усного контактного безпосереднього спілкування, у якому партнери шляхом зміни ролей мовця та слухача прагнуть досягти результатів за посередництва певних стратегій та тактик* (Чахоян 1979, 158).

7. Тому, визначаючи термін «діалог» у *когнітивно-прагматичній* перспективі, будемо спиратися на визначення терміну «дискурс», поданого І.С. Шевченко (Шевченко 2005, 116). Дискурс / діалог є *мовно-когнітивно-комунікативною системою-гештальтом, яка визначається єдністю трьох аспектів: використанням мови, конструюванням ідей, емоцій і*

переконань, та актуалізацією соціально-прагматичної сутності взаємодії. Воно корелює з позицією класика діалогу Л.П. Чахоян, яка зазначала, що комунікативний смисл діалогічного тексту, окрім пропозиційного значення, містить ще й інтенціональну, модальну, емоційну, фокальну, соціальну інформацію, яка інтерпретується партнером під час планування власної вербально-соціальної дії (Чахоян 1979, 166). Акцент на соціальності взаємодії дозволяє широко потрактовувати діалог як *спільну комунікативну діяльність індивідів, яка є моментом створення та підтримки існування суспільного.*

8. У діалозі, який характеризується (і таким чином відокремлюється власне від терміну «дискурс» у загальному його розумінні) *міною ролей*, що забезпечує можливість комунікативних внесків індивідів до інтерактивного простору, мінімальним цілісним утворенням у формально-структурній перспективі є *ДС*, у комунікативно-функціональній – *мовленнєвий обмін / крок*. Сама ж структура діалогу є ієрархічною системою, яка вибудовується в такій послідовності: комунікативний / мовленнєвий акт (висловлення) – комунікативний / мовленнєвий хід (репліка) – комунікативний / мовленнєвий обмін (діалогічна єдність) – комунікативний / мовленнєва трансакція (мінімальний діалог) – комунікативний / мовленнєва подія (діалог) (див. Шевченко 2005, 113). Усі одиниці діалогу містять різнопланову інформацію про адресанта та адресата, дозволяючи реконструювати двобічну інтенційну складову акту взаємодії та виокремити різнорівневі засоби її реалізації.

9. Незаперечним є той факт, що в інтеракції мовці здійснюють вплив один на одного (Тарасов 1990, 5–6): діалог надає можливості та власне сам є можливістю реалізувати поставлені цілі саме через *комунікативний вплив (КВ)*, заради чого він й починає розгортатися за «обопільною домовленістю». Діалог розглядаємо як *генетично наявний та соціально актуалізований когнітивно-комунікативний ресурс людського індивіда, який використовується ним тоді, коли формування необхідного стану речей в його інтелектуально-психологічному, фізичному або комунікативному світах буде залежати лише від взаємодії з іншим індивідом.* Отримання відповідної «згоди» на співпрацю через створення стимулів деякої зацікавленості партнера передбачає ситуативно зумовлену активацію інтелектуальних та мотиваційно-вольових зусиль каузатора впливу для вибору найкращої стратегіко-тактичної лінії поведінки.

10. Примус до вступу до діалогу, регулювання та коригування комунікативної поведінки партнера, нав'язування власної раціональної або емотивної позиції розглядається нами як *демонстрація владних відносин – дискурсивне панування (домінування) одного людського індивіда над іншим* (Барт 1994; Блакар 1987; Фуко 1998; Linell 1990). Влада як відбиття «Его-спрямованості» особи глибоко сидить у самій сутності людини, укорінившись ще на первинних стадіях становлення суспільства, коли панування та підпорядкування складала невід'ємний початок життя прадавнього соціуму (Спиркин 2002, 355), створивши, таким чином, основи для міжособистісних зв'язків та обмінів і породивши певний спосіб пізнання та обробки знань (Фуко 1998, 51–52). Соціальні відносини будуються на владі, яка первісно спрямована на їх структуруацію, робить їх більш цілеспрямованими, слугує причиною взаємної мобілізації індивідів, знижуючи невизначеність їхньої поведінки (Блакар 1987, 91; Рікер 2002, 261). Тому об'єктивною ознакою комунікативного простору соціуму є те, що «влада (*libido dominandi*) таїться <...> в будь-якому дискурсі» (Барт 1994, 546), здійснюючись на фонетичному, лексичному, синтаксичному, текстовому, семіотичному, ритуальному та прагматичному рівнях (Барт 1994; Блакар 1987; Шейгал 2001). Це означає, що індивіди з владним статусом (необов'язково з інституційно наданим – комунікативний статус адресанта є первісно вищим від адресата (Арутюнова 1999, 660) та лише відносно залежить від соціальної позиції) контролюють та обмежують комунікативний внесок партнера, який не має влади: сила виявляє себе в праві говорити та праві позбавляти цієї можливості інших (Шейгал 2001).

11. Тож, попередньо підсумовуючи, розглядаємо КВ як рушійну силу діалогу та комунікативну форму втілення влади як відображення постійної або ситуативної соціальної залежності одного індивіда від іншого, здатності регулювання поведінки партнера в повсякденних

або інституціональних ситуаціях взаємодії. Влада в соціумі є *асиметричним каузативним феноменом*, який оформлює взаємовідносини в термінах нерівної здатності до здійснення контролю за тим, як тексти продукуються та вживаються в соціокультурних контекстах (Linell 1990, 153).

12. Розуміння того, що діалогічна взаємодія визначається *владними відносинами соціального співіснування* дає змогу констатувати, що когнітивно-комунікативне осмислення діалогу неодмінно виводить його в площину *кратологічних* (грец. *kratos* – влада) досліджень. Як нам уявляється, на теренах вітчизняної лінгвістики на разі виникає необхідність створення нової концепції осмислення діалогу, а саме – *кратологічної теорії діалогу*. Її міждисциплінарний характер, як вважаємо, виформовується на тлі лінгвокогнітивістики, дискурсології та кратології (науки про владу) та, безсумнівно, є новим мовознавчим вектором вивчення діалогу, дискурсу, додатковим інструментом викриття його багатомірної природи. На нашу думку, така констатація є логічною, адже *когнітивні структури досвіду* мовців про діалог у цілому та про безліч типових ситуацій його втілення в межах лінгвокультури зокрема, а також ті *структури знання*, які виформовуються в саміх інтеракціях відбивають *владні устремління* комунікантів щодо примусу один одного до виконання бажаних дій, втілених у підібраних ними знаково оформлених *стратегіко-тактичних програмах* комунікативної поведінки. Саме такий комплексний методологічний підхід уможлиблює поглиблення наших знань про механізми та особливості перебігу діалогу з конкретним поясненням його результатів для мовців – *успішних / частково успішних / частково неуспішних / неуспішних*.

13. Розробка теоретико-методологічної бази концепції передбачає поєднання зокрема термінологічного апарату та методів дослідження різних мовознавчих напрямків. Одним із залучених методів конверсаційного аналізу є новий для вітчизняної науки *ініціативно-респонсивний аналіз* (*initiative-response analysis, IR-analysis* (IP-аналіз)), розроблений у 80-х рр. 20 ст. шведською лінгвістичною школою (Linell 1988; Linell 1990) для кількісно-якісного опису перебігу комунікативної діяльності суб'єктів, застосований в авторській праці (Борисов 2017).

14. Визнання природної *асиметричності* (організаційно-технічної, інформаційної, інтелектуально-емоційної, комунікативної, паралінгвістичної тощо) *діалогу* будь-якого формату та жанру, передбачає констатацію того, що суб'єкти виявляють різну комунікативну активність під час різних його фаз. Такі прояви їхньої поведінки описуються терміном *комунікативна ініціатива* – який позначає таке вміння особи, «яке дозволяє їй спрямувати розмову в потрібне русло, а також у разі необхідності змінювати потік мовленнєвого обміну згідно з власною метою та настановою» (Макаров 2003, 216). Ініціатива співвідноситься з конкретним проміжним результатом або *домінуванням* особи в діалозі, відбиваючи різну міру демонстрації КВ / влади щодо розподілу спільного інтеракційного простору. Домінуючою стороною визнається той індивід, який спроможний спрямовувати та контролювати дії партнера й уникає контролювання власної поведінки (Linell 1988, 416), задає темп та ритм обміну репліками, має право змінювати етапи типового сценарію; у свою чергу, підконтрольна особа дозволяє бути контрольованою партнером. Домінування мовців відбувається паралельно у трьох площинах: інтерактивній, кількісній та тематичній (Linell 1988, 436). Якщо *кількісне домінування* розкривається в кількості продукованих слів (домінує той, хто більше говорить чи займає більшу частину часу в діалозі), то *тематичне домінування* визначається кількістю тем, уведених у діалог, або тематичних концептів, які розкривають глибину предмета обговорення та не були раніше активовані ними. Однак, найголовнішим у розподілі влади в діалозі є *інтерактивне домінування*, пов'язане з діями – ініціативними та реактивними репліками, в яких зосереджена комунікативна (локальна, на рівні ДЄ, та глобальна, у контексті всього діалогу) сила мовців (Adelswärd, Aronsson, Jönsson, Linell 1987, 313–314; Linell 1988, 438). Рівень домінування одного мовця над іншим як відображення різного ступеня КВ є кількісно орієнтованою величиною, яка відбиває рівень асиметричності діалогу (Linell 1990, 157–158). Тож вимірювання ступеня активності мовців дає змогу більш гли-

боко розглянути діалогічний процес та взаємозв'язки інтерактантів.

15. Підводимо підсумок. У межах функціонально орієнтованого дослідження діалог визнаємо *динамічним когнітивно-комунікативно-дискурсивним конструктом, який відтворюється в соціальних відносинах інформаційного обміну та впливу*. Онтологічно він має інформаційно-асиметричну владну природу, що виявляється в комунікативному обмеженні взаємної свободи інтерактантів через постійну координацію ними дій один одного. Така регуляція здійснюється в структурно-граматично, семантично та прагматично поєднаній послідовності реплік, що виформовує в просторово-часових та етнокультурних координатах цілісну комунікативну подію, відображену в діалогічному тексті.

Діалог у синергетичній парадигмі мовознавства.

1. Умовний вихід за межі когнітивно-прагматичного підходу в інтерпретації діалогу стає можливим завдяки адаптації принципів нової *синергетичної* концепції до відповідних мовознавчих розвідок. Як комунікативно-прагматичне, так і синергетичне дослідження мови базується на базі системно-структурного уявлення про її рівневу будову (див., напр., Чахоян 1979, 160), збагачуючи наші знання про людські можливості побудови *ефективного* діалогу в контексті лінгвокультури. На озброєння методологічним підходом були взяті, окрім *системності*, наприклад, поняття *нелінійності, варіативності траєкторії поступу та інформаційно-енергетичні обміни* (Колесник 2016, 18), які відбуваються між системами, що вибудовують фізичну та соціальну реальність, дозволяючи їм успішно функціонувати.

2. У процесі обміну повідомлення, сприйняте системою, змінює її інформаційний стан та за деяких умов може бути енергостимулом (командою) до виконання певних процедур, початку чи завершенню процесу, операції чи дії (Сусов 2009, 69). Активність системи та її успішна взаємодія з іншими системами з набуттям додаткових елементів та зв'язків забезпечує її стабільність та можливість подальшого функціонування. У синергетиці системи, які знаходяться в постійній взаємодії зі світом кваліфікуються як *дисипативні* (відкриті, незбалансовані, такі, що адаптуються, самоорганізуються та розвиваються) (Пищикова 2002, 303). У контексті нашої розвідки до них відносимо мову, мовлення, комунікацію, діалог, текст, людину, етноспільноту, соціум, людство, середовище та ноосферу, у межах якої породження, оформлення та передача смислів стає взагалі можливою.

3. Вслід за О. Колесником уважаємо, що вказані системи можуть бути зведені до трихотомічної ієрархії «підсистема – система – надсистема» (Колесник 2016, 46–47). *Надсистема* визначає загальну мету та стратегічну програму її досягнення, *система* обирає з наявних ресурсів та реалізує тактики поступу, а *підсистема* пропонує інвентар засобів та технік реалізації. У цій ієрархії творець мови, текстів, діалогу, комунікації, тобто *мовна особистість* є проміжною ланкою, або системою, яка включена компонентом до системи вищого порядку та сама визначається взаємодією складових її частин. Для людини надсистемою є певний енерго-інформаційний континуум, що визначає базові параметри суб'єктів та способи їхньої взаємодії (Колесник 2016, 55). Йдеться про *семіотичний універсум*, як «олюднене» когнітивно-семіотично-дискурсивне втілення інформаційного поля Всесвіту або *ноосфери, сфери розуму* – останнього еволюційного етапу розвитку біосфери (Вернадский 2001, 339). Загальнолюдський інформаційний континуум (інші його номінації – *техносфера, антропосфера, психосфера, соціосфера*) містить досвід людства взаємодії зі світом, що виявляє зв'язок законів природи з законами вселюдської логіки та соціально-економічними законами (Вознюк 2005, 368), завдяки якому стає можливим існування всезагальної мови та людської комунікації, а також мов національних спільнот. У процесі національно-культурної та мовної диференціації людської цивілізації він набуває форм сукупності взаємопов'язаних *семіосфер* (Лотман 2000, 251–259).

У свою чергу, деміурги когнітивно-семіотичного континууму – *людина*, і ширше, – *етнос-пільнота, суспільство та людська цивілізація*, історично та з об'єктивною необхідністю також є динамічними та нерівноважними системами, які здатні до самопідтримки і свідомих еволюційних трансформацій (Козловець 2001, 136; Колесник 2016, 55) на шляху розвитку нових динамічних режимів складності. Процес супроводжується періодичним перенасичен-

ням ентропійних продуктів розпаду, в результаті чого вони саморуйнуються та мутуються в напрямку нових режимів, які задають їм нові завдання та цілі (Вознюк 2005, 362). Системи є відкритими, адже здатні сприймати, переробляти та кодувати інформацію з оточуючого світу з її подальшою комунікативною трансляцією, що означає зміну як системи-джерела, так і системи-мети. Саме ж осягнення дійсності полягає в процесах категоризації та концептуалізації отриманих свідомістю інформаційних даних. Чим більше структурованим, у результаті, є для людини світ, тим більш ефективно вона здатна сприймати найнезначніші його зміни, що, у свою чергу, підвищує її можливості до точного та тривалого їхнього прогнозу та наступному перетворенню реальності. Це дозволяє системам – *Людина, Суспільство, Людство* – бути більш сталими та пристосованими до світу, і в цьому розкриваються каузативність двох паралельних процесів: розвиток індивідуальної та колективної концептосфер означає розвиток та перехід їх на більш високий рівень функціонування (Мещеряков 1997, 144).

Системи нижчого порядку, які винайдені та використовуються в соціумі, визначаючи саму людську сутність, є підсистемами її свідомості. Вони оформлюють і забезпечують біологічне й соціальне виживання особи. Ідеться насамперед про *мову, мовлення, комунікацію, діалог*, завдяки яким стає можливим суспільне об'єднання індивідів у межах певного етносу та людства. Поза здатності здійснювати когнітивно-репрезентативну й комунікативну види діяльності саме на основі кооперативних можливостей діалогу людини як такої не існує.

Відповідно кооперативну (у широкому сенсі) міжособистісну інтеракцію можна умовно подати як таку, що народжується у взаємодії систем вищого (метарівню (ноосфера), макрорівню (семантичний універсум / семіосфера), середнього (мезорівню – людини) та нижчого порядку (мікрорівню мови, мовлення, людського діалогу, комунікації).

4. Результати номінативної активності втілюються в кодовому, інтерпретативно-конструктивному інструментарії – мові. У разі виникнення необхідності мова починає використовуватися для оптимізації стану системи- людини, тобто досягнення комфортного балансу між впорядкованістю та ентропією її підсистем (усіх сфер свідомості, які забезпечують біологічне та соціальне функціонування індивіда: інтелектуальна, потрібнісна, вольова, емоційна тощо), що передбачає моделювання майбутнього досвіду, пошук взаємодій з іншими суб'єктами та вплив на них (Колесник 2016, 77). У такому контексті О. Тарасова визначає мовні й мовленнєві одиниці, які оформлюють інтелектуальні та мотиваційно-вольові внески індивідів до спільного простору розуміння як засоби, за посередництва яких індивіди пристосовуються до соціальної реальності, взаємодіють з нею, обмінюючись з нею інформацією (Тарасова 2000, 4). Діалог, який конструюється зусиллями обох інтерактантів, являє собою таким чином *відкриту комплексну систему так чи інакше узгоджених комунікативних діяльностей партнерів*, зв'язок між якими та оточуючим середовищем є першопочатковим джерелом мотивації мовленнєвих і немовленнєвих дій (Пищикова 2002, 303). Через те, що діалог дозволяє взаємодіяти та тим самим вирішувати наявні потреби, він є ефективним інструментом та засобом досягнення деякого внутрішнього балансу між підсистемами тіла та свідомості, які визначають активність людини у світі. Тож мова, діалог та комунікація, якщо задіються, то виступають знаряддями покращення стану системи під назвою «людина».

5. З позицій синергетики, система, яка самоорганізується, повинна складатися як мінімум із двох ієрархічних підсистем, здатних моделювати стан одна одної, а також стан системного оточення. Якщо йдеться про діалог, то глобально його система складається з підсистем продукованого тексту та контексту, які здатні моделювати одна одну та своє соціально-психологічне, когнітивне оточення (див., напр., Піхтовнікова 2005, 29).

6. Усі (глобальні та проміжні) цілі, поставлені мовцями в діалозі, є *атракторами*, тобто об'єктами, які спрямовують процеси добору та організації інформації та її експлікації. Процес добору (стиск інформації в системах) являє собою процедуру знищення невизначеності *ентропії* системи. Існуючі обмеження є анти-атракторами (*репелерами*), які відштовхують при доборі та організації все, що не вкладається в норму. Людина є одночасно як творчим конструктором діалогу, так і інструментом атракторів та репелерів, наданих їй лінгвокульту-

рою ззовні (Піхтовнікова 2005, 30). Так, інтеріоризована ситуація комунікації, жанр (зі своїми ознаками теми, функціонального стилю, композиції тексту, інтенціями мовців, формального / неформального реєстру тощо), ініціативні та реактивні репліки, комунікативна ініціатива, паузи, мовчання тощо є водночас як атракторами певних стратегіко-тактичних програм комунікативної поведінки та одиниць їхньої вербалізації, так і репелерами, які, приміром, не дозволяють одним, але дозволяють іншим лексичним одиницям, ЛСВ, морфологічним формам та синтаксичним конструкціям потрапити до сумісного діалогічного простору.

7. Така внутрішня діалектика діалогу, що зумовлює його імовірнісну та надзвичайно плинну природу, свідчить про динамічний та адаптивний (до умов розгортання) його характер, з власними механізмами саморегуляції та розвитку. Атракторно детермінований (якщо розглядати, у кінцевому рахунку, атрактори та репелери як єдиний атрактор) перебіг діалогу, глобальна мета якого – кооперація, незалежно від її власне кооперативної чи конфронтативної форм соціальної взаємодії, дозволяє зрозуміти, що діалогом можна керувати, обираючи одні та відкидаючи інші, контекстуально неважливі чи небажані, системні параметри його актуалізації. Досвід успішних взаємодій, за якими всі сторони досягають поставлених цілей під час пошуку кооперативного взаєморозуміння, та які можливо проаналізувати та інвентаризувати за посередництва мовознавчих студій, може бути цінним внеском у розвиток діалогічних студій, лінгвопрагматики, теорії комунікації в цілому. Синергетичні уявлення про діалог, як функціонуючу клітинку єдиного організму, яка визначає (й модулює) ціле та залежить (відбиває й модулюється) від нього, з одного боку, та його усвідомлення як стрункої та живої системи елементів і зв'язків між ними, з іншого, містять міцний прогностичний та прикладний потенціал.

Висновки. Діалог є універсальною динамічною когнітивно-комунікативно-дискурсивною конструкт-системою, яка відтворюється в соціальних відносинах інформаційного обміну та впливу в межах певного етноконтексту. Він характеризується інформаційно-асиметричною владною природою, що виявляється в соціальній потребі індивідів один в одному та їхньому перманентному обмеженні взаємної комунікативної активності через регуляцію дій один одного. Можливість перебігу в соціальному середовищі пояснюється когнітивною сутністю діалогу як здатності свідомості розгортати зовнішньо вербально та / або невербально оформлену комунікацію, спираючись на концептуальні структури знання про типові ситуації взаємодії. Як дискурсивне утворення, діалог є тією етнокультурною подією, яка включає продуковані мовцями тексти в нерозривному зв'язку з інтеріоризованою ситуацією взаємодії та системою комунікативно-прагматичних і когнітивних установок мовців.

Актуалізований у просторі лінгвокультури, діалог отримує специфічне національне забарвлення різноформатної та різножанрової реалізації в соціальних практиках лінгвоспільноти. Обмінюючись інформаційними стимулами з середовищем реалізації, відкрита, динамічна та функціональна система діалогу якісно та кількісно збагачується під час флуктуацій у деяких точках біфуркації, за рахунок чого самоорганізується, саморегулюється та розвивається. Такий обмін відбиває / впливає на когнітивні механізми вибору релевантних способів і засобів здійснення різноманітних міжособистісних взаємодій.

Вищезазначене дозволяє визнати діалог унікальним конструктивним фактором людської поведінки, специфічним етнозумовленим способом організації та впорядкування комунікативної діяльності в лінгвоспільноті, яка, первісно базується, перш за все, на кооперативній, неконфліктній, гармонійній (а в соціально-політичному плані – демократичній, вільній (неталітарній)) формі взаємодії соціальних індивідів у повсякденних та інституційних координатах комунікації.

Всебічність, парадигмальність осмислення діалогу демонструє усвідомлення лінгвістами багатогранної природи цього унікального соціального та когнітивно-комунікативного утворення, розкриття всієї глибини якого, очевидно, продовжиться в контексті інших майбутніх парадигм мовознавства.

Література

АРУТЮНОВА, Н. Д. (1999): *Язык и мир человека*. Москва: Языки русской культуры.

- АХМАНОВА, О. С. (1969): *Словарь лингвистических терминов*. Москва: Издательство «Советская энциклопедия».
- БАРАНОВ, А. Н./КРЕЙДЛИН, Г. Е. (1992): Иллокутивное вынуждение в структуре диалога. *Вопросы языкознания*, № 2, с. 84–99.
- БАРТ, Р. (1994): *Лекция. Семиотика. Поэтика* / под ред. Г. К. Косикова. Москва: Издательская группа «Прогресс, Универс», с. 545–568.
- БАХТИН, М. М. (1979): *Проблема текста в лингвистике, филологии и других науках. Эстетика словесного творчества* / под ред. Г. С. Бернштейна и Л. В. Дерюгиной. Москва: Искусство, с. 281–308.
- БЛАКАР, Р. (1987): Язык как инструмент социальной власти (теоретико-эмпирические исследования языка и его использования в социальном контексте) В: Петров, В. В. (гол. ред.): *Язык и моделирование социального взаимодействия*. Москва: Прогресс. с. 88–120.
- БОРИСОВ, О. О. (2016): *Когнітивно-інформаційна параметризація діалогу у британських та українських різножанрових дискурсивних практиках*. Чернігів: Десна Поліграф.
- БОРИСОВ, О.О. (2015): Комунікативний дискурс суспільства і діалогіка: лінгвофілософський аспект. В: Болдирев, Р.В. (гол. ред.): *Наукові студії – XXI (культура, освіта – антропоцентричні парадигми і сучасний світ)*. Філологія. Київ: МІЛЕНІУМ, Вип. 5, Т. 7. с. 1–12.
- ВЕЖБИЦКАЯ, А. (2001): *Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики* / Пер. с англ. А. Д. Шмелева. Москва: Языки славянской культуры.
- ВЕРНАДСКИЙ, В. И. (2001): *Химическое строение биосферы Земли и её окружение*. Москва: «Наука».
- ВИНОКУР, Т. Г. (1998): *Диалогическая речь. Языкознание. Большой энциклопедический словарь* / под ред. В. Ярцевой. Москва: Большая Российская энциклопедия, с. 135.
- ВОЗНЮК, О. В. (2005) *Концепція цілісності як основа філософського синтезу знань*. Житомир: Рута-Волинь.
- ГАК, В. Г. (1970): Русский язык в зеркале французского. Структура диалогической речи. *Русский язык за рубежом*, № 3. с. 75–80.
- ДЕВКИН, В. Д. (1981): *Диалог. Немецкая разговорная речь в сопоставлении с русской*. Москва: Высш. Школа.
- ДЕМЬЯНКОВ, В. З. (1995): Доминирующие лингвистические теории в конце XX века. *Язык и наука конца 20 века*. Москва: Изд-во Рос. гум. ун-та, с. 239–320.
- ДЕМЬЯНКОВ, В. З. (1991): Загадки диалога и культуры понимания. *Текст в коммуникации*. Москва: Ин-т языкознания РАН СССР, с. 109–116.
- КАСАВИН, И. Т. (2008): *Текст. Дискурс. Контекст. Введение в социальную эпистемологию языка*. Москва: «Канон»-РООИ «Реабилитация».
- КОЗЛОВЕЦЬ, М. А. /ФЕДОРЕНКО, В. О./МАСЛАК, П. В. (2001): *Соціологія*. Житомир: ЖВІРЕ.
- КОЛЕСНИК, О. С. (2016): *Мова та міф у вимірі міждисциплінарних студій*. Чернігів: Десна Поліграф.
- КОРОЛЬОВ, І. Р. (2019): «Національна кооперативна комунікативна поведінка: лінгвокогнітивний і дискурсивний виміри»: автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.15. Київ, 36 с.
- КОСМЕДА, Т. А. (2012): *Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу*. Дрогобич: Коло.
- КУБРЯКОВА, Е. С. (2014): *Язык и знание: на пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира*. Москва: Языки славянской культуры, Рос. академия наук, Ин-т языкознания.
- ЛОТМАН, Ю. М. (2000): *Семиосфера*. Санкт-Петербург: «Искусство–СПБ».
- МАКАРОВ, М. Л. (2003): *Основы теории дискурса*. Москва: ИТДГК «Гнозис».
- МЕЩЕРЯКОВ, В. П. (1997). Коммуникативно-когнитивный аспект онтогенетического и исторического развития языка как системы понятий. В: Баранова Н.П. (гол. ред.): *Когнитивная лингвистика конца 20 века*. Минск: МГЛУ, Ч. 2., с. 144–145.
- МИХАЙЛОВ, Л. М. (1986): *Грамматика немецкой диалогической речи*. Москва: Высшая школа.
- ПІТЕРС, Дж. (2004): *Слова на вітрі: історія ідеї комунікації*. Київ: Видавничий дім «КМ Академія».
- ПІХТОВНИКОВА, Л. С. (2005). *Стилістика і синергетика дискурсу. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен*: монографія / під загальн. ред. І.С. Шевченко. Харків : Константа, с. 29–36.
- ПИЩИКОВА, Е. В. (2002): Опыт применения синергетического подхода к разработке модели анализа речевого взаимодействия. *Вісник ХНУ*. № 567, с. 302–306.
- ПОТАПЕНКО, С. И. (2018): Лингвоконцептология: что дальше? В: І. Р. Буніятова (гол. ред.): *Doctrina*

- multiplex, veritas una: Учень багато, істина одна*: Київ: Київський ун-т ім. Б. Грінченка, с. 242–260.
- РИКЁР, П. (2002): *История и истина*. Санкт-Петербург: Алетейя.
- РОЖДЕСТВЕНСКИЙ, Ю. В. (2006): *Теория риторики*. Москва: Флинта; Наука.
- СЕЛІВАНОВА, О. О. (2011): *Основи теорії мовної комунікації*. Черкаси: Вид-во Чабаненко Ю.А.
- СКАЛКИН, В. Л. (1989): *Обучение диалогической речи (на материале английского языка)*. Київ: Радянська школа.
- СПИРКИН, А. Г. (2002): *Философия*. Москва: Гардарики.
- СУСОВ, И. П. (2009): *Лингвистическая прагматика*. Винница: Нова Книга.
- ТАРАСОВ, Е. Ф. (1990): *Речевое воздействие: методология и теория. Оптимизация речевого воздействия*: монографія / отв. ред. В. Ф. Петренко. Москва: Наука, 1990. с. 5–18.
- ТАРАСОВА, Е. В. (2000): Синергетические тенденции в современной лингвистике. *Вісник Харківського державного університету*. № 500, с. 3–9.
- УЩИНА, В. А. (2016): *Позиціювання суб'єкта в сучасному англomовному дискурсі ризику*. (Дис. докт. філол. наук). Київ.
- ФУКО, М. (1998): *История сексуальности. Забота о себе*. К.-Москва: Грунтрефл-бук.
- ШВЕДОВА, Н. Ю. (1960): *Очерки по синтаксису русской разговорной речи*. Москва: Изд. АН СССР.
- ШЕВЧЕНКО, І. С. (2005). Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен*: монографія / під загальн. ред. І.С. Шевченко. Харків: Константа, с. 105–118.
- ШЕЙГАЛ, Е. И. (2001): Власть как концепт и категория дискурса. http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Article/scheig_vlast.php. [online]. [cit. 21. 3. 2019].
- ЩЕРБА, Л. В. *Современный русский литературный язык. Избранные работы по русскому языку* / под ред. М. Матусевича. Москва: Учпедгиз, 1957. с. 113–130.
- ЯКУБИНСКИЙ, Л. П. *Язык и его функционирование. Избранные работы* / под ред. А. Леонтьева. Москв: Наука, 1986. с. 17–58.
- ЯРОШЕВСКИЙ, М. Г. (1971): *Психология в XX столетии. Теоретические проблемы развития психологической науки*. Москва: Политиздат.
- ADELWARD V./ARONSSON, K./JÖNSSON, L./LINELL, P. The Unequal Distribution of Interactional Space: Dominance and Control in Courtroom Interaction (1987): *Text*, Vol. 7, p. 313–346.
- FILLMORE, Ch. (1982): Ideal Reader and Real Reader Roles. In: Tannen, D. (ed.): *Analyzing Discourse: Text and Talk*. Washington: Georgetown University, p. 248–271.
- LINELL, P./GUSTAVSSON, L./JUVONEN, P. Interactional Dominance in Dyadic Communication: a Presentation of Initiative-Response Analysis (1988): *Linguistics: Interdisciplinary Journal of the Language Sciences*, Vol. 26, Iss. 3, p. 415–442.
- LINELL, P. (1990): The Power of Dialogue Dynamics. In: Markova, I. (ed.): *The Dynamics of Dialogue*. New York: Harvester Wheatsheaf, p. 147–177.
- ROSCH, E. (1983): Classification of Real-world Objects: Origins and Representations in Cognition. In: Johnson-Laird, Ph., Wason, P. (ed.). *Thinking: Readings in Cognitive Science*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 212–223.
- ZHABOTYNSKAJA, S. A. (2009): The models of knowledge representation in the context of different schools of cognitive linguistics: a complex approach. *Вісник ХНУ*, 848, с. 3–9.

Профіль автора:

Олексій Олександрович Борисов
Доктор філологічних наук, доцент.
Наукові інтереси: когнітивістика, комуніка-
тивістика, діалогознавство.
Національний університет «Чернігівський
колегіум» імені Т. Г. Шевченка, кафедра гер-
манської філології.
neapol.1985@gmail.com

Author's Profile:

Oleksii O. Borysov.
Doctor of Sciences (Linguistics), Associate
Professor.
Scientific Interests: Cognitive, Communicative
Studies; Dialogical Studies.
T. Shevchenko National University
«Chernihivskiy Kolehium», Chernihiv, Ukraine,
Germanic Philology Department, Head of the
Department.
neapol.1985@gmail.com